

Вікторія Донець,

зав. відділу ЦНБ

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Використання електронних баз даних у сучасній бібліотеці вищого навчального закладу

У статті розкривається вплив сучасних інформаційних ресурсів на освітній та науковий процеси у вищому навчальному закладі та використання наукових баз даних на прикладі роботи Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

К л ю ч о в і с л о в а: електронні ресурси, база даних, он-лайн, бібліотека вищого навчального закладу, бібліотечний консорціум.

The paper deals with the impact of modern information resources on the educational and scientific processes in a university and the scientific databases usage on the experience of the Central Scientific Library of V. N. Karazin Kharkiv National University.

K e y w o r d s: electronic resources, databases, on-line, university library, library consortium.

Широкі упровадження інформаційних технологій змінює роль бібліотеки у навчальному процесі. Бібліотека нині це не лише книгосховище, читальний зал, а й місце, де можна отримати універсальний інформаційний сервіс. Електронні ресурси – журнали, книги, онлайн-бази даних набувають дедалі більшої популярності, значущості, особливо у книгозбірнях вишів.

Академічні бібліотеки розробляють свої перспективні плани щодо задоволення освітніх та наукових потреб університетських спільнот з урахуванням широкого використання електронних наукових баз даних.

База даних – це організована колекція записів, зроблених за допомогою комп'ютерних технологій і стандартизованих за форматом і складом. Вона зберігається в одному з машинозчитуваних режимів [1]. Сучасні бази даних, як правило, надаються в онлайн-доступі. Нині існують тисячі баз даних самого різного змісту і обсягу як у відкритому доступі, так і ті, що придбані за плату. Однак, комерційних баз даних, які існують сьогодні у вільному доступі в Інтернеті, небагато. До того ж їх пошукові можливості, оновлення інформації, обсяг записів, порівняно з платними аналогами, досить обмежені [2].

Необхідно відзначити, що саме повнотекстові бази даних сьогодні викликають найбільший інтерес з усього переліку представлених у Мережі інформаційних продуктів. І це цілком зрозуміло. Адже в них містяться тексти книг і наукових збірників,

статті з журналів і газет, аналітичні звіти різних установ, патенти. Там також можна віднайти колекції рідкісних книг і стародруків, повні зібрання творів різних авторів, поетичні антології та інші матеріали. Галузевий спектр повнотекстових електронних зібрань постійно розширюється. Вже черга дійшла і до відцифрування значущих для людства матеріалів, які зберігаються, як правило, у фондах найбільших бібліотек або архівів.

Електронні бази даних мають цілу низку безсумнівних переваг порівняно з іншими ресурсами мережі Інтернет. У першу чергу, вони надають достовірну і якісну інформацію. Ще один їх плюс – це режим віддаленого доступу до величезних масивів вже готової і впорядкованої інформації, яка зберігається за багато тисяч кілометрів [3]. Варто вказати і на таку їх перевагу, як актуальність. Усім відомо, що на публікацію друкованого видання йдуть, як правило, місяці, а іноді й роки. І дуже часто, дійшовши до споживача, інформація на паперових носіях застаріває. В електронних же базах даних завжди представлена найновіша інформація про розробки і дослідження в різних галузях наукового знання. І потрапляє вона до споживача набагато раніше ніж її друкована версія. Через електронні ресурси можна отримати доступ і до архівних (іноді до дуже рідкісних) матеріалів, що становлять не меншу цінність.

Послугуючись електронними базами даних, відпадає необхідність перебирати велику кількість

літератури у пошуках необхідного матеріалу. Головне – грамотно сформулювати запит і правильно підібрати ключове слово. А потім скачати отриманий результат у зручному форматі (найчастіше у вигляді HTML-документів або PDF-файлів). Недостатнє знання іноземних мов часто відштовхує користувачів від використання іноземних баз даних. Але творці цих ресурсів, піклуючись про своїх клієнтів, часто створюють інтерфейси не тільки англійською, а й іншими іноземними мовами, наприклад, російською.

Поряд з комерційними базами даних, у сегменті інформаційних ресурсів університетських бібліотек успішно завойовують собі місце електронні журнали.

Журнали електронного формату – це можливість вирішити низку внутрішніх бібліотечних проблем, пов'язаних з розміщенням, палітурними роботами та організацією зручного доступу до наукової періодики. Якщо взяти до уваги, що деякі електронні журнали є у вільному доступі в Інтернеті, то це ще й можливість вивільнити якісь фінансові кошти. Зараз дедалі більше академічних бібліотек змінюють свій бюджет, переміщаючи кошти від передплати на друковані журнали до плати за онлайнвий доступ до електронних джерел [4].

У зв'язку з розвитком електронних ресурсів та їх активним використанням читачами дедалі очевиднішим стає розуміння того, що в сучасній книгозбірні вишу потрібні фахівці, які працюють саме з такими матеріалами. У штаті західних бібліотек вже досить давно є посада «Бібліотекар-спеціаліст з електронних ресурсів (Electronic Resources Librarian, Electronic Collections Librarian)» або «Координатор електронних ресурсів (Electronic Resources Coordinator)» [5]. Такі спеціалісти з'являються і у вітчизняних бібліотеках.

У коло їх обов'язків, як правило, входить:

- виявлення і оцінка електронних ресурсів, вендорів (постачальників ресурсів), видавців, а також якості послуг, що ними надаються;
- проведення переговорів з вендорами та видавцями з метою досягнення найбільш сприятливих умов для бібліотеки, ліцензування електронних ресурсів;
- організація тестування електронних ресурсів;
- координація закупівлі електронних ресурсів і забезпечення їх технічної сумісності з наявними бібліотечними системами;
- забезпечення безперебійного доступу до електронних ресурсів і швидке вирішення проблем, що виникають;
- збір і аналіз даних з використання електронних ресурсів, оцінка ступеня задоволення ними читачів, а також якості послуг вендорів;
- координація стосунків між читачами та технічними службами бібліотеки для забезпечення ефек-

тивної інтеграції електронних ресурсів з освітніми та просвітницькими завданнями університету, розроблення стратегій оцінки електронних ресурсів та послуг читачам;

- координація роботи у галузі електронних ресурсів з іншими відділами бібліотеки щодо забезпечення якісного і своєчасного доступу читачів до електронних ресурсів;
- внесення та упровадження нових ініціатив у галузі електронних ресурсів, що відповідають потребам бібліотеки та її читачів тощо.

Далі йтиметься про досвід Центральної наукової бібліотеки з використання професійних електронних баз даних, доступ до яких отримувався або за безкоштовною (для університету) передплатою – завдяки грантам, різним програмам, консорціумам тощо, або на платній основі.

Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна почала активно працювати з електронними журналами та базами даних у 1999 р. (до цього були, в основному, тестові доступи), увійшовши до першого українського консорціуму з доступу до журналів видавництва Шпрінгер. Цей консорціум, створений при підтримці Міжнародного фонду «Відродження», у подальшому приступив, практично в тому ж складі, до роботи над наступним проектом – «Електронна інформація для бібліотек» (EIFL) Інституту відкритого суспільства і компанії EBSCO Publishing.

Треба зазначити, що бібліотеки для придбання прав спільного доступу до віддалених ресурсів через їх високу вартість об'єднуються у консорціуми. До того ж виробники та постачальники БД пропонують суттєві знижки для бібліотечних консорціумів.

Протягом декількох років Міжнародний фонд «Відродження», Інститут математичного моделювання «Фраксім» і Асоціація «Інформаційно-Консорціум» реалізували в Україні проект «Електронна інформація для бібліотек» – eIFL Direct (Electronic Information For Libraries), який є спільною ініціативою Інституту відкритого суспільства (Будапешт) і найбільшого у світі видавництва періодики EBSCO Publishing. А у 2003 році в Україні було утворено Асоціацію «Інформаційно-Консорціум» – громадську організацію, яка об'єднує більше 50 організацій-учасниць. ЦНБ є членом Консорціуму протягом усіх цих 10 років.

Члени Консорціуму отримують доступ у режимі он-лайн до електронних ресурсів компанії EBSCO. Це універсальна повнотекстова електронна база, яка містить майже 10 тисяч електронних версій відомих журналів, газет, бюлетенів новин, брошур, енциклопедій, довідників і реферативних збірників. Бази постійно поповнюються новими періодичними виданнями та збільшуються їх хронологічні рамки.

Крім доступу до інформаційних ресурсів системи EBSCO, Консорціум пропонує доступ на основі ексклюзивних знижок через мережу міжнародного бібліотечного консорціуму eIFL-NET до повнотекстових БД, серед яких ProQuest, EastView, Електронна бібліотека дисертацій РДБ і багато інших.

Протягом 2002–2008 рр. в Україні діяв проект «Доступ до електронних журналів для науковців України» організації Європейського Союзу INTAS. За цим проектом, бібліотека мала доступ до електронних версій журналів видавництва Springer і Blackwell.

З метою більш якісного інформаційного забезпечення розвитку науки та освіти в Україні, організації доступу до світових інформаційних ресурсів і створення власних академічних ресурсів у січні 2009 р. розпочалася реалізація проекту «Електронна бібліотека – Центри знань в університетах України» (ELibUkr). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна був одним з перших трьох університетів, що брали участь у проекті.

Для ЦНБ Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у рамках проекту «Електронна бібліотека України – центри знань в університетах України» здійснювалася передплата протягом трьох років на такі ресурси: IOPscience Journals (Institute of Physics Publishing), Emerald, Emerald Management Xtra, Online Access to Research in the Environment (OARE), «Наука он-лайн» від компанії EastView, Oxford Journals, Passport GMID (Global Market Information Database) від компанії Euromonitor International.

З 2010 р. до електронних ресурсів додано бази даних бібліотеки Міжнародної інформаційної служби Держдепартаменту США (у Центрі «Вікно в Америку»), а саме: підбірка баз даних від EBSCO Publishing, Gale Resources, Grzimek's Animal Life, Global Issues in Context, Ebrary, Encyclopedia Britannica, CQ Resources тощо.

Постачальники інформації, рекламуючи свою продукцію, пропонують ознайомитися з їх ресурсами за допомогою відкриття на якийсь обмежений термін безкоштовного тестового доступу. ЦНБ бере активну участь у тестуванні нових електронних ресурсів, аналізує статистику користування. Деякі з них, котрі мали найбільший попит за результатами тесту, університет передплачує.

З повним списком ресурсів можна ознайомитися на сайті бібліотеки у розділі «Електронні ресурси. Бази даних он-лайн» (http://www-library.univer.kharkov.ua/ukr/elj_new.htm). У розділі представлено як україно- та російськомовні ресурси, так і бази даних видань іноземними мовами.

Повнотекстові версії книг, журналів, газет, представлені в цих базах даних, доступні з будь-якого комп'ютера у мережі університету.

Протягом останніх років у науковому середовищі особливо великим попитом користуються наукометричні реферативні бази даних, перш за все, це БД SCOPUS (Elsevier) та Web of Science (Thomson-Reuter). ЦНБ надавала своїм користувачам тестові доступи до цих ресурсів, спеціалісти бібліотеки готували та проводили семінари-тренінги для ознайомлення університетської спільноти з цими БД. У Програмі розвитку університету на 2010–2020 рр. передбачено придбання БД SCOPUS. Університет та бібліотека беруть активну участь у створенні Українського консорціуму із забезпечення доступу університетів до цієї бази [6].

Підсумовуючи все вищесказане, можна констатувати, що швидкий доступ до достовірної та максимально повної інформації – невід'ємна складова фундаментальної науки та якісної освіти. Забезпечення своїх читачів можливістю користуватися подібними ресурсами стає традиційною бібліотечною послугою [7]. Немає сумнівів, що у майбутньому передплата на професійні бази даних буде складовою частиною бюджету, який витрачається на комплектування фонду бібліотеки вищого навчального закладу.

Список використаних джерел

1. *Donovan M. C.* Defining Moments : The Role of Information Literacy in the 21st Century Construct of Education [Electronic Resource] / Mark C. Donovan, Anne E. Zald. – Way of access : <http://faculty.washington.edu/~zald/thinktank.html>. – Title from the screen.
2. *Austin J. O.* Lessons Learned: Computer Technologies as Teaching Tools and Their Applications to Library Instructions [Electronic Resource] / James O. Austin, Karen Williams. – Way of access : <http://webct.colorado.edu/refr1000/papers/Austin-Williams.html>. – Title from the screen.
3. *Степанова О.* Электронные базы данных... Мы – за! / О. Степанова [Электронный ресурс] // Мой университет. – 2011. – № 3. – Режим доступа : <http://muniver.khstu.ru/knizhnyj-mir/2011/08/29/elektronnye-bazy-dannyh-my-za/>. – Название с экрана.
4. *Еременко Т. В.* Современные информационные технологии в университетских библиотеках США / Т. В. Еременко ; Ряз. гос. пед. ун-т им. С. А. Есенина. – Рязань : Изд-во Ряз. гос. пед. ун-та, 2001. – 120 с.
5. *Фесенко К.* Тенденции развития электронных ресурсов и их влияние на читателей и библиотеки. Зарубежный опыт / К. Фесенко [Электронный ресурс] // Электронные библиотеки: рос. науч. электр. журн. – 2006. – Т. 9, вып. 3. – Режим доступа : <http://www.elbib.ru/content/journal/2006/200603/Fesenko/fesenko.ru.html>. – Название с экрана.
6. *Васильев О. В.* Системы поиска научовой информации : (огляд) / О. В. Васильев, В. В. Чьочь // Библиотечна планета. – 2009. – № 2. – С. 12–16.
7. *Степанов В.* Коммерческие полнотекстовые базы данных и их использование / В. Степанов // Библиотека. – 2001. – № 4. – С. 45–47.